

Vakverenigingen, of NVV, bedoeld als strijdorganisatie tegen de ondernemers. Nog geen tien jaar later evenwel, kregen ook de bij het NVV aangesloten bonden van staatswege een belangrijke rol toebedeeld bij de zorg voor de werklozen: zij werden belast met de uitbetaling van aanvullende uitkeringen waarvoor het geld uit de overheidskas geput werd. Het was een typerend symptoom van het proces dat Romein als 'de wederzijdse doordringing van staat en maatschappij' zou gaan aanduiden.

Zonder schokken verliep dat proces niet, en evenmin zonder protest. SDAP en NVV bleven het Kapitaal verwerpen; voor de Kazerne brachten zij geen sympathie op (de internationale arbeidersklasse zou, meenden zij, het uitbreken van grote oorlogen voorkomen); de Kerk zagen zij met Domela Nieuwenhuis bij voorkeur als instrument tot het dom houden van een volgzaam massa; tegen de Kroeg ageerden zij (en daar was bij een drankgebruik, 1898, van meer dan 8 liter 50%-ige alcohol per hoofd van de bevolking alle reden voor¹); en de Kroon werd beschouwd als duur en overbodig ornament en symbool van de ten ondergang gedoemde burgerlijke staat: een antimonarchale instelling die versterkt was door de mishandelingen waarvan socialistische en anarchistische voormannen vooral op verjaardagen van leden van het koninklijk huis slachtoffer werden. 'Dit alles heeft lang doorgewerkt', schreef Drees twee generaties later.² De werking was in 1909 nog sterk genoeg om de leden van de SDAP-fractie in de Tweede Kamer er toe te brengen, de zaal te verlaten vóór de officiële aankondiging van de geboorte van Prinses Juliana.

Toch – de *feitelijke* positie van SDAP en NVV bleef niet ongewijzigd. De revolutie, op zichzelf al moeilijk denkbaar in het naar verhouding kalme en gematigde land, kwam op de achter-, het reformisme op de voorgrond te staan. De actie richtte zich, en vaak dan in de vorm van massale betogingen, op directe hervormingen: de achturen-dag (meer dan elf uur werken per dag was in het eerste decennium van deze eeuw normaal), het algemeen kiesrecht (nog in 1907 kon in de grote steden niet veel meer dan de helft van de mannelijke arbeiders boven de 25 jaar aan de verkiezingen deelnemen³). Niet langer waren beide organisaties overigens de enige die door middel van vakactie op lotsverbetering van de arbeiders aandrongen: kort na de pre-socialistische waren de eerste protestants-christelijke en katholieke vakbonden ontstaan die zich (wij verwaarlozen gemakshalve de interconfessionele

¹ Het was in 1938 tot nog geen 1½ liter gedaald. A. de Graaff: 'De industrie' in *Ned. volksh.*, dl. III, p. 189. ² W. Drees: *Zestig jaar levenservaring*, p. 68.

³ W. van Ravesteyn: *De wording van het communisme in Nederland* (1948), p. 109.